

ISOK

INTERKERKELIJKE STICHTING OPLEIDING KERKMUZIEK

JAARVERSLAG 2008

1. Inleiding

De ISOK is een samenwerkingsverband van de Protestantse Kerk in Nederland en het Rooms Katholiek Kerkgenootschap

Zij is voortgekomen uit het Nederlands Instituut voor Kerkmuziek (NIK) te Utrecht.

Het doel van de ISOK is ervoor zorg te dragen dat de hiervoor genoemde participerende kerken in de toekomst kunnen blijven beschikken over goed opgeleide professionele kerkmusici.

2. Interne organisatie

2.1. Verantwoording

De ISOK legt verantwoording af aan haar opdrachtgevers, de Beleidssector Liturgie voor de Rooms-katholieke Kerk; voor de PKN het Dienstencentrum van de PKN. Vanaf 2005 overlegt de ISOK ook haar jaarstukken aan het skanfonds, dat de financiering van de R.-K. Kerk heeft overgenomen vanaf 2005.

De leiding van de participerende kerken werd vertegenwoordigd door Mgr. magister dr. J. Hermans, secretaris van de Nationale Raad voor Liturgie (NRL), en de heer H. Hogendoorn, hoofd Protestants Centrum Toerusting en Educatie.

2.2. Bestuursamenstelling

Per 31 december 2008 bestaat het bestuur van de ISOK, dat statutair uit 7 leden moet bestaan, uit de volgende personen:

- de heer Mr. R.J. van der Kluit, voorzitter en benoemd door de participerende kerken.
- de heer C. Mijderwijk, penningmeester. Afgevaardigde namens de Protestantse Kerk in Nederland.
- de heer T.H.G. Menting, secretaris. Afgevaardigde namens de Rooms-katholieke Kerk.
- de heer J.W. Ruessink, algemeen lid en afgevaardigde namens de Protestantse Kerk in Nederland.
- de heer E. Wagter, algemeen lid en afgevaardigde namens de Rooms-katholieke Kerk.
- de heer J.A.M. Felix, algemeen lid en afgevaardigde namens de Rooms-katholieke Kerk.
- de heer C.B. Winter, algemeen lid en afgevaardigde namens de Protestantse Kerk in Nederland.

De ambtelijk secretaris, de heer M.A. Schaap, is voor 20 uur per week in dienst van de ISOK. De ambtelijk secretaris is gehuisvest in het Protestants Landelijk Dienstencentrum (PLD) te Utrecht.

Per 22-09-2008 volgt de heer T.H.G. Menting de heer J.C.M. Kortekaas op als secretaris van het dagelijks bestuur.

2.3. Vergaderingen

Naast veelvuldig bilateraal overleg, vergaderde het dagelijks bestuur van de ISOK in 2008 twee maal. Het algemeen bestuur vergaderde vijf maal. Overleg met de participerende kerken vond in 2008 plaats in mei en november.

3. Beleid van de ISOK

3.1. Beleidsplan 2008-2010

De ISOK werkt projectmatig.

Binnen de taakstelling van de ISOK zijn twee soorten projecten te onderscheiden:

- a. (opeenvolging van) projecten die samen de doorlopende/permanente kernactiviteiten van de ISOK vormen. Deze worden betaald uit de jaarlijkse bijdragen van de participerende kerkgenootschappen;

- b. Projecten in dienst van en rond de feitelijke kernactiviteiten van de ISOK. Deze worden betaald uit middelen die van anderen dan de participerende kerkgenootschappen afkomstig zijn.

3.2. Beleidslijnen en beleidsuitvoering in 2008

In het jaar 2008 onderzocht de ISOK de levensvatbaarheid van de opleidingen kerkmuziek in Nederland. Het richtte zich op studentenaantallen, de kwaliteit en de medewerking van het docententeam en de medewerking van het management van de instelling.

Onder 'de kwaliteit van het docententeam' verstaat de ISOK een voldoende aantal gekwalificeerde docenten die naast de directielessen of de instrumentale lessen, inhoud kunnen geven aan – met name – de typisch kerkmuzikale vakken zoals onder andere liturgie en hymnologie. De ISOK is van mening dat laatstgenoemde vakken dienen te worden gedoceerd door vakspecialisten.

Onder 'medewerking van het docententeam' verstaat de ISOK het meewerken aan de wens van de kerken, verwoord door de ISOK, om de opleiding te actualiseren om een optimale aansluiting bij de werkelijkheid te bewerkstelligen. Op inhoudelijk, organisatorisch en communicatief vlak is er veel veranderd in het huidige werkveld.

Onder 'medewerking van het management' verstaat de ISOK het onderschrijven van het beleid van de ISOK in woord én daad. Dat laatste betekent dat het management zich ook krachtig wil inzetten voor de werving van studenten en het zichtbaar maken van de opleiding.

4. Projecten

4.1. Project: "Studiereis Dresden"

Voor september 2008 stond een studiereis voor kerkmuziekstudenten naar Dresden geprogrammeerd. Deze vond helaas geen doorgang wegens onvoldoende aanmeldingen.

4.2. Project: "PR communicatieplan"

De plaatselijke kerkenraden/kerkbesturen nemen de kerkmusici in dienst, die onder auspiciën van de ISOK worden opgeleid aan de verschillende vakopleidingen.

Ter voorbereiding van het PR communicatieplan trad de ISOK in contact met kerkbestuurders / kerkenraadsleden. Welke vragen, meningen, visie en (on)mogelijkheden zien zij t.a.v. de kerkmuziek; waarin kan de ISOK behulpzaam zijn? Kloppen de beelden die de ISOK heeft t.a.v. kerkbestuurders feitelijk wel? I.s.m. een extern communicatiedeskundige organiseerde de ISOK in januari een bijeenkomst in de vorm van een zogenaamde 'focusgroep', waarin 'doorsnee' kerkbestuurders zonder bijzondere affiniteit met kerkmuziek werd gevraagd mee te praten. De ISOK evalueerde de uitkomsten, stelde de vraagstellingen bij en besloot voor januari 2009 een tweede, meer uitgebreide en evenwichtiger samengestelde focusgroep te organiseren o.l.v. een communicatiedeskundige.

Na de contacten met de kerkbestuurders in de tweede focusgroep schrijft de ISOK in 2009 haar PR communicatieplan.

4.3. Project: "Ontwikkeling van een beleidsplan (liturgie en) kerkmuziek"

De huidige ontwikkelingen binnen de kerken zoals o.a. de vorming van samenwerkingsverbanden, de toenemende pluriformiteit, veranderende repertoires en krimpemde middelen vragen om meer te structureren, visie te ontwikkelen en een planning naar de toekomst toe te formuleren. Een beleidsplan liturgie en kerkmuziek kan daarbij helpen. De ISOK schreef een deel van de tekst voor een dergelijk modelbeleidsplan voor r-k parochies. Het betreft een handleiding voor de formulering van een beleidsplan/stappenplan kerkmuziek. De teksten zijn onderdeel van het beleidsplan liturgie en kerkmuziek dat door het Interdiocesaan Overleg Liturgische Muziek (IOLM) en het Interdiocesaan Liturgisch Beraad (ILB) van de r-k kerk wordt geschreven.

4.4. Project: "Filippijnen"

Multiculturaliteit is en wordt steeds meer relevant in Nederland. Muziek bindt: in Nederland zal het integratieproces sterk toenemen de komende jaren.

De aanwezigheid van de zogenoemde christelijke migrantenkerken wordt in het palet van christelijke kerken in Nederland steeds meer zichtbaar en hoorbaar. Vanuit diverse universiteiten wordt onderzoek gedaan naar migrantenkerken (PThU, M. Klomp; VU, H. Stoffels), waarbij onder meer gekeken wordt naar het belang van deze kerken voor de integratie in de Nederlandse samenleving, naar de liturgie en de liturgische muziek. Door de aanwezigheid van migrantenkerken komen er nieuwe liturgisch-

muzikale repertoires in het vizier en zien we een toenemende invloed van de 'praise and worship'. Wat opvalt, is dat de migrantenkerken en hun liturgisch-muzikale repertoires niet zichtbaar worden in de opleiding kerkmuziek.

De ISOK subsidieerde een studiereis van de heer Winter (bestuurslid en kerkmusicus) en prof. dr. Hoondert (bijzonder hoogleraar Muziek en Christendom) naar Manila, Filippijnen. De heren Winter en Hoondert onderzochten tijdens hun bezoek eind november 2008 de multiculturele kerkmuzikale setting van het Asian Institute for Liturgy and Music (AILM). De populatie van dat instituut bestaat uit - voornamelijk protestantse - studenten uit o.m. India, Myanmar, China, Indonesië en de Filippijnen. Tijdens de opleiding wordt veel aandacht besteed aan het gebruikmaken van de muzikale bagage uit de eigen cultuur, teneinde de kerken van herkomst te kunnen dienen met herkenbare kerkmuziek. Con- en inculturatie zijn sleutelbegrippen. De heren Winter en Hoondert werden ondergebracht op het terrein waar ook het AILM is gevestigd en spraken tijdens hun verblijf met docenten en – vooral – studenten van het instituut. Beide Nederlanders volgden lessen en koorklassen, bezochten kerkdiensten en verzorgden lezingen en masterclasses. De heer Winter deed live verslag tijdens het NCRV radioprogramma 'Schepper en Co.' en gaf een beiaardconcert op het enige carillon van de Filippijnen, op het terrein van de University of the Philippines. Doel van de reis was het leggen van internationale contacten en het ontwikkelen van gedachten rond de multiculturele verbreding van de kerkmuziekopleidingen in Nederland. De verslaglegging zal in de loop van 2009 worden afgerond.

4.5. Project: "Reflectie competenties predikanten en kerkmusici"

Het project betreft een overleg met vertegenwoordigers van de Stichting Landelijk Samenwerkingsverband Kerkmuziek (SLSK), de ISOK, het Bureau Kerkmuziek van de PKN en de Werkgroep Eredienst van de PKN met de Protestantse Theologische Universiteit (PTU) vertegenwoordigd door prof. dr. Marcel Barnard. De ISOK wordt in het overleg vertegenwoordigd door voorzitter Rein van der Kluit.

Centrale vraag: "Hoe krijgen we meer aandacht voor kerkmuziek tijdens de opleiding en wat is er mis met de huidige opleidingen voor kerkmusici en predikanten gelet op de ontwikkelingen in en rond de kerk(muziek)?"

De commissie definieerde de problemen en beschrijft oplossingen.

4.6. Project: "Handboek Kerkmuziek" (2009 en 2010)

In 2008 is een onderzoek gehouden naar de mogelijkheid een "Handboek Kerkmuziek" samen te stellen. Er is grote behoefte aan goed lesmateriaal voor alle cursus- en opleidingsniveaus voor cursussen en opleidingen kerkmuziek, van ondersteuning van de amateur tot en met het eindexamen kerkmuziek aan een conservatorium. In het handboek staan, concentrisch aangeboden, alle vakdisciplines met alle noodzakelijke onderwerpen die aan bod dienen te komen in de (oecumenische) kerkmuziekopleiding. Het handboek verwijst voorts naar het vele dat reeds is geschreven, waardoor dat materiaal niet in onbruik raakt en beter vindbaar wordt.

De brede opzet voor alle niveaus – mogelijk gemaakt door de stof in het boek concentrisch aan te bieden (een didactisch principe) – voorkomt dat telkens weer docenten op verschillende niveaus het wiel opnieuw uit moeten vinden en legt tegelijkertijd gelijke eindtermen vast op diverse niveaus. Bovendien garandeert de brede opzet een voldoende afzetmarkt voor het handboek.

Het onderzoek in 2008 wees uit dat een dergelijk boek noodzakelijk is. Er worden gelden geworven bij het Fonds Cultuur Participatie (FCP), de Stichting Landelijk Samenwerkingsverband Kerkmuziek (SLSK) en de stichting Porticus. Aan de ISOK is gevraagd te participeren in het project. De ISOK staat in beginsel positief tegenover het idee van een Handboek Kerkmuziek, maar heeft nog geen besluit genomen over eventuele inhoudelijke en financiële steun.

4.7. Project: "Interconservatoriaal overleg"

Het interconservatoriaal overleg vond in 2008 plaats tussen de ISOK en docenten van de vakgroepen liturgie en hymnologie/kerkmuziekgeschiedenis.

Het doel van het overleg:

1. Status quo inzichtelijk maken.
2. Betere aansluiting van de opleiding kerkmuziek bij het huidige werkveld.
3. Verouderde les-/leerplannen actualiseren en de opleiding inhoudelijk meteen geschikt maken voor een oecumenische kerkmuziekopleiding, zodat studenten kunnen afstuderen met een bevoegdheid voor beide denominaties.
4. Gelijke eindtermen voor alle kerkmuziekvakken omschrijven.
5. Een praktische opleiding die de studenten voldoende handvatten geeft voor hun werk in de praktijk (o.m. het vinden van een balans tussen theorie en praktische toepassing).

N.B.: De resultaten van dit overleg werden ook gebruikt bij het verkennende onderzoek naar de haalbaarheid/wenselijkheid van een "Handboek Kerkmuziek" (zie het gelijknamige project).

Er werd een tweetal besprekingen met onderstaande twee vakgroepen gezamenlijk gehouden. Vervolgens bespraken de beide vakgroepen apart het inhoudelijke deel.

In het overleg over **het vak liturgie**

- deelden de docenten hun ervaringen met een studentenpopulatie waarvan kennis- en ervaringsniveau t.a.v. kerk in het algemeen en de liturgie in het bijzonder steeds sterker uiteenlopen;
- bespraken de docenten wat de uitgangspunten zijn voor het aanbieden van het vak liturgie aan studenten en vanuit welke invalshoek het moet worden aangeboden;
- kwamen de competenties van de docenten zelf ter sprake.

Er werd t.a.v. het overleg over liturgie besloten om het op schrift stellen van de inhoud en het vaststellen van de eindtermen verder te voeren als duidelijk is welke instituten de opleiding kerkmuziek volgens de normen van de ISOK vormgeven.

In het overleg over **het vak Hymnologie en Geschiedenis van de Kerkmuziek**

- stelden de verschillende docenten lesmateriaal aan elkaar ter beschikking ten dienste van een herbezinning op de inhoud van de lesstof;
- schreef de heer Goedhart (docent aan het conservatorium van Den Haag) in opdracht van de ISOK – uitgaande van de competenties van de kerkmusicus van heden ten dage – een curriculum, een raamleerplan, voor de hele kerkmuziekopleiding en een gedetailleerd plan voor hymnologie en kerkmuziekgeschiedenis;
- verdeelden de docenten de afzonderlijke onderdelen uit het raamleerplan onder elkaar om deze verder te doordenken.

Het gedetailleerd uitwerken en aan het papier toevertrouwen van de inhoud van het vak wordt ter hand genomen als duidelijk is welke instituten de opleiding kerkmuziek volgens de normen van de ISOK vormgeven.

5. Ontwikkelingen en stand van zaken aan de conservatoria t.a.v. de kerkmuziekopleiding

5.1. Algemeen

In het jaar 2008 onderzocht de ISOK de levensvatbaarheid van de opleidingen kerkmuziek in Nederland. (zie 3.2.)

In 2008 zette de ISOK in op een intensief contact met een aantal kerkmuziekdocenten om het curriculum inhoudelijk af te stemmen op de wensen van het huidige werkveld.

Arbeidsmarktperspectief

ISOK blijft aandringen op de integratie van orgel en kerkmuziekopleiding als optimale combinatie t.a.v. het arbeidsmarktperspectief. De conservatoria blijven aandringen bij de kerken op het stimuleren en garanderen van voldoende arbeidsmarktperspectief voor professionele kerkmusici.

Minder studenten kerkmuziek

In Nederland studeren er in 2008 – 2009 volgens de gegevens van de ISOK 20 studenten kerkmuziek, waarvan 3 RK en 17 PKN. Het studiejaar daarvoor waren dat 52 studenten.

Resultaat van het overleg met de conservatoria

In mei 2008 verzond de ISOK een brief naar alle conservatoriumdirecties. De ISOK wenste in 2008 alle conservatoria te bezoeken, mits de conservatoria daartoe zelf aanleiding gaven door op voorhand te kennen te geven actief mee te willen werken en als daadwerkelijk besluiten zouden kunnen worden genomen, o.a. op basis van een leerplan van de zijde van het instituut.

De ISOK voerde positieve gesprekken met de conservatoria van Den Haag en Rotterdam. Het conservatorium te Tilburg maakt de kerkmuziekopleiding afhankelijk van concrete stappen die de r.-k kerk moet zetten t.a.v. het arbeidsmarktperspectief en zal derhalve later worden benaderd. Het management van het conservatorium van Amsterdam achtte het niet noodzakelijk de ISOK uit te nodigen voor cruciale besprekingen betreffende de kerkmuziekopleiding in Amsterdam. Het gesprek dat de ISOK voerde met het management en docenten van ArteZ geeft geen aanleiding tot verdere besprekingen t.a.v. hun kerkmuziekopleiding.

Het conservatorium van Utrecht zal worden benaderd als de ISOK het leerplan kerkmuziek heeft ontvangen.

5.2. Studentenaantallen studiejaar 2008-2009 aan de afzonderlijke opleidingen kerkmuziek

➔ **Tilburg (oecumenisch):**

Aantal studenten 2008-2009: geen

➔ **Amsterdam (oecumenisch)**

Aantal studenten 2008-2009: 1

➔ **Rotterdam (PKN)**

Aantal studenten 2008-2009: 1

➔ **Utrecht (oecumenisch)**

Aantal studenten 2008-2009: 5

➔ **Den Haag (oecumenisch)**

Aantal studenten 2008-2009: 7

➔ **Enschede (oecumenisch) en Zwolle (PKN) (gefuseerd tot ArtEZ)**

Aantal studenten Zwolle 2008-2009: 2

Aantal studenten Enschede 2008-2009: 2

Naast de reguliere conservatoria spelen ook IDE (Instituut Dirigenten Educatie te Gorinchem) en Kreato (Thorn, RK) een bescheiden rol.

Aantal studenten IDE 2008-2009: geen

Aantal studenten Kreato 2008-2009: 2

5.3. Studenten afgestudeerd in 2008 aan de afzonderlijke opleidingen kerkmuziek volgens de gegevens van de ISOK.

Bij de examens was een gecommiteerde voor de kerkmuziek aanwezig, gezonden door de ISOK.

Rienk Blom (PKN), conservatorium Utrecht

Sander Houten (PKN), conservatorium Rotterdam

Dennis van der Wijk (PKN), conservatorium Amsterdam

Marianna Skaug-Marras (RK), conservatorium Amsterdam

Geerten van de Wetering (PKN), conservatorium Den Haag

Harmen Trimp (PKN), conservatorium Den Haag

Matthias Havinga (PKN), conservatorium Den Haag

6. Planning 2009

Projecten:

a. "Inventarisatie bloeiende kerkmuzikale praktijken" (vervolg)

In bloeiende kerkmuzikale praktijken zijn vaak meerdere koorsoorten met vele koristen in alle leeftijdscategorieën vertegenwoordigd. De ISOK inventariseert al vanaf 2007 voorbeeldpraktijken om een beter inzicht te krijgen in vormgeving, aantallen en ontwikkeling en om een exacte definitie te formuleren van een 'bloeiende kerkmuzikale praktijk'. Tevens verzamelt de ISOK bewijs ter ondersteuning van het beleid van de ISOK om bloeiende kerkmuzikale praktijken als uitgangspunt van beleid te nemen.

b. PR Communicatieplan (voortgang)

N.a.v. de zogenaamde 'focusgroepen' formuleert de ISOK haar PR communicatieplan en een stappenplan ter uitvoering en presenteert het plan aan de participerende kerken.

c. "Interconservatoriaal overleg" (voortgang)

Nadat duidelijk is welke definitieve keuze de ISOK maakt t.a.v. opleiding en de opleidingsplaatsen voor professionele kerkmusici zal de ISOK het overleg met de betreffende docenten voortzetten en afronden. Naast de vakken liturgie en hymnologie/kerkmuziekgeschiedenis zal ook het vak gregoriaans inhoudelijk worden gedefinieerd.

d. "Reflectie competenties predikanten en kerkmusici" (vervolg)

Aan de voortgaande gesprekken zullen in 2009 deelnemen: de PTU, het bureau kerkmuziek van de PKN, de SLSK, de Werkgroep Eredienst en de ISOK (voorzitter en ambtelijk secretaris).

Zodra de werkgroep inzicht heeft gekregen in de huidige (en snel veranderende) cultuur, zal men de competenties van de kerkmusicus opnieuw vaststellen.

e. "Filippijnen" (vervolg)

N.a.v. de uitkomsten van de studiereis naar Manila van november 2008 t.b.v. het onderzoek naar multiculturaliteit in Nederland t.a.v. de kerkmuziek, zal de ISOK zich buigen over de conclusies en de eventuele consequenties voor de opleiding kerkmuziek.

f. "Nieuwe organisten in Noord-Brabant"

De terugloop van het aantal beschikbare kerkmusici (beroeps- en amateurn kader) blijkt uit twee recentelijk gepubliceerde Kaski-rapporten 558 (Uitvoering en beleid kerkmuziek r.-k. parochies) en 564 (Onderzoek onder kerkmusici en kerkmuzikale praktijken in de Protestantse Kerk in Nederland). De besturen van de Nederlandse Sint-Gregoriusvereniging van de diocesen Breda en Den Bosch samen met Koorplein Noord-Brabant willen via een project belangstelling wekken voor het kerkorgel en jong talent opsporen. Een definitief plan – o.a. bereikbaarheid van de doelgroep; vorm en inhoud – voor deze pilot moet nog worden uitgedacht. Afhankelijk van het laatste is ISOK bereid inhoudelijk en financieel mee te werken aan dit project.

6. Evaluatie en voortgang

De ISOK is niet positief over de ontwikkelingen in de opleiding voor professionele kerkmusici aan de conservatoria.

Een belangrijke beleidslijn voor 2009 betreft dan ook de herbezinning op de professionele opleiding kerkmuziek. De ISOK wil in Nederland een beperkt aantal kerkmuziekopleidingen van hoge kwaliteit, grote uitstraling en een voldoende aantal studenten om de opleiding voldoende massa te geven. De bedoelde opleidingen hebben een solide financiële basis en vinden hun bestaansrecht in de vraag in de markt. De opleiding heeft door zijn kwaliteit een meerwaarde en daardoor veel aantrekkingskracht op de studenten.

Van de kant van de kerken zal de ISOK krachtig en onverminderd blijven inzetten op de bevordering van het arbeidsmarktperspectief voor kerkmusici. Bij de plaatselijke kerken zal de ISOK aankloppen (na formulering van het PR communicatieplan) met gerichte informatie, omdat de ISOK in al haar beleid steeds de kerkbestuurders en kerkenraadsleden tegenkomt als intermediair naar de kerkmusici, kerkmuzikale praktijken en jong talent.

Utrecht, juli 2009